

הארץ, 21 בדצמבר 1986

גבורות לאגרנט / ד"ר זאב סגל

גבורות לשמעון אגרנט (עורכים: מרדכי קרמניצר, רות גביזון; הוצאת "אבידע" – דעת ומידע, ירושלים תשמ"ז)

לא לעתים מזומנות מתאחדים רבים מטובי המשפטנים בארץ סביב אישיותו של אדם אחד, החי ופועל בקרבנו. השופט שמעון אגרנט פרש לפני כעשר שנים מנשיאות בית המשפט העליון בהגיעו לגיל פרישה, והוא במיטב כוחו. מאז המשיך במתן הרצאות אקדמיות והתמיד בהעשרת הספרות המשפטית. עתה, משמלאו לו שמונים שנה, התאחדו תלמידיו סביב מי שהיה ממעצביו העיקריים של המשפט בישראל במשך שנות דור, והגישו לכל המתעניין את הספר "גבורות לשמעון אגרנט" שבו אצורים מאמרים מאירי-עיניים, העוסקים בסוגיות רבות-חשיבות. כל הכותבים מתייחסים בנייתוחיהם בעיקר לתחומים שהוארו ונותחו בפסיקתו הענפה של חתן הגבורות.

ללמוד מההיסטוריה

פרופסור פנינה להב, העוסקת במחקר מקיף על חייו ומשנתו של השופט אגרנט, מאירה את נטייתו להיסטוריה, ואת אמונתו שזו מכתיבה את התפתחות התרבות והמשפט. כהדגשתה, ביססה פסיקתו של אגרנט את "שיטת המשפט הפתוחה", שהיה עמה מילוי חללים משפטיים בהתאם להשתנות הנסיבות, ותוך אמונה יסודית שאת "המשפט של עם יש ללמוד באספקלריה של מערכת החיים הלאומיים שלו". משפט מפתח זה, שאותו טבע השופט אגרנט בפסק-דינו המפורסם בעניין "קול העם", מהווה המוטו למאמרו של השופט אהרן ברק על פסק-דין זה, שבו עיצב אגרנט את חופש הביטוי במשפטה של מדינת ישראל. כהארתו של ברק, הייתה ההחלטה בבחינת "מאור גדול" וציון-דרך בתולדות המשפט והמדינה. מן ההיבט הענייני הציבה ההחלטה את חופש העיתונות כערך מרכזי במדינת-ישראל, ומן ההיבט השיטתי פתחה ההחלטה את הדרך בפני פיסקה שפירשה את החקיקה על-פי עקרונות-יסוד דמוקרטיים, המהווים "מטריה נורמאטיווית" הפרושה על המשפט הישראלי בכללו.

פרופסור יצחק זמיר מדגיש אף הוא היבט זה במאמרו "גבול הציות לחוק", המתבסס על הרצאה שנשא בהענקת תארים אקדמיים בפקולטה למדעי-הרוח באוניברסיטת תל-אביב באפריל האחרון. כהדגשתו, יכולה פרשנות בתי-המשפט את החוק – כשהיא מבוססת על עקרונות של צדק ומוסר – להפחית מחומרתן של תופעות מוכרות של מרי כנגד החוק; "...מבחינת המדינה הציות לחוק הוא תנאי קיומי, וגבול הציות לחוק הוא החוק עצמו". להפחתת העימות בין המצפון לחוק, דברי זמיר, מן הראוי שתקבל בישראל חוקה שתמנע מהמחוקק לפגוע באופן בלתי-צודק בחירויות האזרח.

לחירויות-יסוד מקדישה פרופסור רות גביזון מאמר מקיף, שעניינו הזכות להיבחר לכנסת וההכרח להגבילה בנסיבות חריגות וקיצוניות. הכותבת עומדת על חלקו של השופט אגרנט בפסיקתו, שהגבילה את זכאותה של רשימה להתמודד בבחירות בעת ששללה את קיומה של המדינה, וזאת בשעה שלא היה חוק חרות שעסק בכך, ומנתחת את החוק שהתקבל בכנסת על רקע קיומה של רשימת "כך". הכותבת מצדדת, לאור הנסיבות החברתיות, בקיומו של חוק מגביל, אך

מדגישה את הצורך בנקיטת זהירות רבה בהגבלת זכות ההתמודדות שהיא מזכויות היסוד במשטר דמוקרטי.

על אגנט כאדם וכשפוט מספרים נשיא בית-המשפט העליון לשעבר, משה לנדוי, והמשנה לנשיא השופטת מרים בן-פורת. נשיא בית-המשפט העליון, מאיר שמגר, בחר לכלול בספר זה מאמר מפרי-עטו שעניינו הדין הנוגע לפסלות שופט. ולא בכדי נעשה הדבר. כללי הפסלות נועדו להבטיח שפיטה חסרת פניות ונייטרליות, המבטיחים גם אי-תלות שיפוטית. למאבק לעצמאותה של הרשות השופטת ולבחירת שופטים על-פי כישורים בלבד תרם אגנט רבות, ועדיין רחוקה המלאכה מלהישלם. חיים כהן כותב על "נשיאותו המלבבת ורבת ההשראה" של אגנט והוא, מצדו, בחר לעסוק בספר ב"בעיית הנצח", כהגדרתו, והיא זו של "האמת" שבדין, ומהי הדרך הראויה ביותר להשיגה.

תשתית מושגית

פסיקתו של אגנט חבקה זרועות עולם ותחומים רבים, ולא ייפלא שזכו להארה בספר סוגיות מדיני השטרות (פרופסור סמדר אוטולנגלי), דיני זכות יוצרות (פרופסור יהושע וייסמן) ודיני נזיקין (עורך-דין נפתלי ליפשיץ). אך מבין כל תחומי המשפט, לא יכול להיות ספק בדבר שדיני העונשין היו ועודם תחום מומחיות הגדולה של אגנט. הפרופסור ש.ז. פלר מציין, שבתחום זה יצר השופט אגנט את "התשתית המושגית". פלר עצמו מנתח את דרך ההפעלה של דיני הניסיון במקרה של ניסיון לביצוע עבירה פלילית, וד"ר מרים גור-אריה מנתחת היבט מסוים של האחריות המוחלטת במשפט הפלילי הנוהג. ד"ר אליעזר לדרמן דן בגניבת מידע בעל ערך כלכלי, ומצביע על הצורך בהסדרת ההגנה על סודות מסחריים ומידע עסקי בדבר חקיקה מפורש.

ד"ר יורם שחר עוסק בבעיית השימוש בכוח קטלני לביצוע הדין, וקורא להסדרת התחום של "המותר והאסור" במה שנוגע לשימוש בכוח לאכיפת הדין, וזאת למניעת מצב ש"בלא הסדר חוקי כלשהו יוותרו הסדרים של חיים ומוות טמונים כולם בהוראות החשאיות של גופי הביטחון השונים". הארתו של ד"ר מרדכי קרמניצר, המתמחה להיבטים מסוימים במשפט הפלילי הגרמני, עשויה לעורר ויכוח בשאלת היסוד הנוגעת למטרות המשפט הפלילי, אם בצמצומן למניעת נזק לחברה כמקובל שם ואם גם לאכיפתן של נורמות מוסריות, כמקובל אצלנו.

"גבורות לשמעון אגנט" הוא ספר שנכתב בהרבה אהבה והערכה למי שקשה לתאר את דמותה של המדינה כמדינה דמוקרטית, בלא פסיקתו. הספר מעשיר ומפרה לא רק את המדף המשפטי; רבים המתעניינים בפניה של החברה הישראלית יוכלו למצוא בין דפיו הארה רלוונטית לשאלות-יסוד העומדות על סדר-היום הציבורי.